

Fenomen "prelijevanja stresa" u partnerskom odnosu roditelja djece s teškoćama u razvoju

Lazarević, Lamia

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:199874>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-17**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Fenomen “prelijevanja stresa” u partnerskom odnosu roditelja
djece s teškoćama u razvoju

Lamia Lazarević

Zagreb, rujan, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Fenomen “prelijevanja stresa” u partnerskom odnosu roditelja
djece s teškoćama u razvoju

Lamia Lazarević

Mentorica:

doc. dr. sc. Ajana Löw

Komentorica:

izv. prof. dr. sc. Ana Wagner Jakab

Zagreb, rujan, 2021.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad **Fenomen “prelijevanja stresa” u partnerskom odnosu roditelja djece s teškoćama u razvoju** i da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Lamia Lazarević

Mjesto i datum: Zagreb, rujan, 2021.

Fenomen “prelijevanja stresa” u partnerskom odnosu roditelja djece s teškoćama u razvoju

Lamia Lazarević

doc. dr. sc. Ajana Löw

izv. prof. dr. sc. Ana Wagner Jakab

Edukacijska rehabilitacija (Odsjek za motoričke poremećaje, kronične bolesti i art-terapije)

SAŽETAK

Cilj istraživanja bio je ispitati efekt vanjskih stresora na partnerski odnos roditelja djece s teškoćama u razvoju te da li zbog utjecaja vanjskih stresora kako kroničnih tako i onih akutnih dolazi do fenomena “prelijevanja stresa” koji se očituje u smanjenim pozitivnim interakcijama, povećanim negativnim interakcijama te naposljetku smanjenim zadovoljstvom partnerskim odnosom. Osim vanjskih stresora poput posla, socijalnih kontakata, slobodnog vremena i financija, odvojeno se istraživao i utjecaj roditeljskog stresa na partnerski odnos roditelja djece s teškoćama u razvoju. U istraživanju je sudjelovalo 248 ispitanika diljem Republike Hrvatske koji se nalaze u partnerskom odnosu najmanje 6 mjeseci i koji žive u istom kućanstvu. Rezultati istraživanja potvrđuju pojavu fenomena “prelijevanja stresa”. Osim što je potvrđena povezanost vanjskog stresa sa smanjenim zadovoljstvom unutar partnerskog odnosa, potvrđena je i njegova povezanost sa manje pozitivnih interakcija, točnije povezanost sa više negativnih interakcija unutar partnerskog odnosa roditelja djece s teškoćama u razvoju. Rezultati navode da se isto može primjeniti i na roditeljski stres i njegov utjecaj na interakcije među partnerima. Istraživanje ukazuje na potrebu provođenja sličnih istraživanja te općenito preusmjerenja pažnje na roditelje i njihove odnose, kako bi se pružila adekvatna podrška i pospješila kvaliteta življenja, kako njih samih tako i njihova djeteta.

Ključne riječi: fenomen “prelijevanja stresa”, partnerski odnosi, roditelji djece s teškoćama u razvoju, vanjski stres, roditeljski stres, zadovoljstvo partnerskim odnosom

Stress Spillover Phenomenon in Intimate Relationships of Parents of Children with Developmental Disabilities

Lamia Lazarević

doc. dr. sc. Ajana Löw

izv. prof. dr. sc. Ana Wagner Jakab

Educational rehabilitation (Department of Motoric Disorders, Chronic Diseases and Art Therapies)

SUMMARY

The study aimed to examine the effect of external stressors on the intimate relationship of parents of children with developmental disabilities and whether the influence of external stressors both chronic and acute leads to the "stress spillover" phenomenon manifested in reduced positive interactions, increased negative interactions and ultimately reduced satisfaction with the intimate relationship. In addition to external stressors such as work, social contacts, leisure and finances. The impact of parental stress on the intimate relationship of parents of children with developmental disabilities was separately investigated. The survey included 248 respondents across the Republic of Croatia who have been in an intimate relationship for at least 6 months and who live in the same household. The results of the research confirm the appearance of the "stress spillover" phenomenon. In addition to the confirmed association of external stress with decreased satisfaction within the partnership relationship, the association with less positive interactions under the influence of external stress was also confirmed, namely the association with more negative interactions within the intimate relationship of parents of children with developmental disabilities. The results state that the same can be applied to parental stress and its impact on interactions between partners. The research points out the need to conduct similar research and generally refocus attention on parents and their relationships, to provide them with adequate support and improve the quality of life, both to themselves and their children.

Keywords: "stress spillover" phenomenon, intimate relationship, parents of children with developmental disabilities, external stress, parental stress, satisfaction with intimate relationship

SADRŽAJ

SAŽETAK	
SUMMARY	
Uvod	1
„Prelijevanje stresa“ u partnerskim odnosima	2
Partnerski odnosi roditelja djece s teškoćama u razvoju.....	5
Cilj istraživanja	9
Hipoteze.....	10
Metoda istraživanja.....	11
Ispitanici	11
Mjerni instrumenti	12
Postupak prikupljanja podataka	14
Rezultati.....	15
Rasprava	18
Metodološka ograničenja i preporuke za buduća istraživanja	20
Praktična primjena rezultata.....	21
Zaključak	23
Literatura	24

Uvod

Roditeljstvo bez obzira na društveni kontekst oduvijek “nosi” sa sobom veliku odgovornost te se slovi za jednu od najtežih životnih uloga (Matoš, Šiprak, Tomić, Miculinić, Pribela-Hodap i Magaš, 2009). Suvremeni način života pred roditelje postavlja prevelika očekivanja koja stvaraju dodatna opterećenja kako na roditelje, ali tako i na cijelu obitelj (Brazelton i Greenspan, 2000). Roditeljski stres, anksioznost i nesigurnost prisutni su gotovo kod svih roditelja u svakoj životnoj domeni bez obzira da li se radi o roditelju djece s teškoćama ili ne (Pernar, 2010). Ipak, već sama po sebi zahtjevna uloga roditelja još se više “komplicira” kada dio obitelji postaje dijete sa razvojnim teškoćama (Tomaš, 2020). U tom slučaju roditelj sam s obzirom na teškoće koje dijete ima stječe nova znanja, traži stručne osobe za pomoć, organizira i odvaja vrijeme za dodatnu brigu o djetetu, najčešće ima veće materijalne izdatke te ponekad odustaje od svoje karijere uz sve brige koje svakidašnji život sa sobom nosi (Popčević, Ivšac-Pavliša i Šimleša, 2015).

Vanjski stresori koji se “provlače” kroz sve životne domene povećavaju mogućnost “prelivanja” stresa u partnerski odnos roditelja pretvarajući se tako u izvore konflikata i neuravnoteženosti unutar partnerskog odnosa (Bodenmann, Ledermann i Bradburry, 2007). Stres koji se “prelijeva” u sami odnos oslabljuje adaptivne procese suočavanja sa stresom te nakon dugog djelovanja vanjski stres može utjecati na zadovoljstvo u partnerskom odnosu u kojem se roditelji djece s teškoćama nalaze (Neff i Karney, 2009). Važno je utvrditi koliko vanjski stresori poput posla (npr. rokovi, visoki zahtjevi, manjak mogućnosti za karijeru...), socijalnih kontakata (npr. sukobi, obveze), slobodnog vremena (npr. manjak vremena za sebe), financija i stresora izazvanih Covid-19 pandemijom uz roditeljski stres utječu na partnerski odnos roditelja djece s teškoćama u razvoju, točnije prelijevaju li se navedeni vanjski stresori i postaju li izvor frustracija i konflikata unutar samog odnosa umanjujući tako pozitivne interakcije među partnerima te samo zadovoljstvo partnerskim odnosom.

„Preljevanje stresa“ u partnerskim odnosima

Stres je svakodnevno iskustvo ljudi diljem svijeta (Randall i Bodenmann, 2017) te ima utjecaj na socijalne interakcije koje podrazumijevaju i partnerske odnose (Randall i Bodenmann, 2009). Stres se može definirati kao stanje koje narušava homeostazu organizma, uzrokujući različite psihičke fizičke reakcije ljudi, a do istog dolazi kada se pred osobu „stavi“ nesvakidašnji zahtjev koji predstavlja određenu prijetnju, točnije nadilazi adaptivne sposobnosti osobe (Selye, 1975). Navedene nesvakidašnje zahtjeve nazivamo stresorima. Stresori su određeni događaji i okolnosti koji uzrokuju stres, te mogu biti fizičke (npr. buka i hladnoća), psihičke (npr. međuljudski odnosi i neslaganja) i socijalne (npr. krize koje utječu na veće skupine ljudi) prirode (Havelka, 2002). Moguće stresne situacije kod različitih ljudi izazivaju različite reakcije, ovisno o tome kako osobe kognitivno procjenjuju iste (Lazarus i Folkman, 1984). Reakcije na stres mogu biti fiziološke i psihičke te reakcije koje uključuju promjene u ponašanju. Na fiziološke reakcije utječe autonomni živčani sustav najčešće uzrokujući pojačani rad srca, drhtanje, ubrzano disanje, znojenje i drugo. Psihičke reakcije podrazumijevaju različite emocionalne i kognitivne reakcije poput straha, bespomoćnosti, bijesa ili pak koncentracije i bržeg odlučivanja. Promjene ponašanja posljedice su utjecaja stresa te mogu poslužiti njegovom izbjegavanju ili odupiranju (ako se radi o trenutnom stresu), a kada se radi o stresu koji na osobu utječe dulje vrijeme mogu se javiti određeni negativni oblici ponašanja poput povećane konzumacije alkohola, lijekova i droga, zanemarivanje vlastite higijene i izolacije od drugih (Šupe, Poljaković, Kondić, Unušić i Alvir, 2011).

Unutar pojma stresa možemo uvrstiti i nekoliko tipova stresa koji različito djeluju kako na osobu samu tako i na partnerske odnose. Pa tako stres dijelimo prema intenzitetu ili jačini (mali svakodnevni i veliki životni), prema trajanju stresa (akutni i kronični) i prema mjestu nastanka stresa, točnije lokusu stresa (unutarnji i vanjski) (Randall i Bodenmann, 2009). Svakodnevni mali stresori su frustrirajući događaji koji se odvijaju u kontaktu s okolinom npr. kašnjenje na sastanak, gužva u prometu i ostalo (Lazarus i Folkman, 1984). Nadalje, veliki životni stresori uključuju teške životne događaje poput smrti bliske osobe, oboljenja i nezaposlenosti (Dohrenwend i Dohrenwend, 1974), iako pod velike životne stresore možemo i ubrojiti one pozitivnog karaktera poput preseljenja, novog radnog mjesta, sklapanja braka i tome slično (Holmes, 1967). Prema trajanju, oblik stresa koji se odnosi na izravnu opasnost i koji priprema

pojedince na istu je akutni stres (Despot-Lučanin, Perković i Pukljak-Iričanin, 2009). Takav oblik stresa osobu dovodi u stanje „borbe ili bijega“ kada tijelo ili reagira na stres ili se prilagodi određenom događaju (Šupe i sur., 2011). Kronični stres pak nastaje dugotrajnom izloženošću iscrpljujućim situacijama (Despot-Lučanin, Perković i Puljak-Iričanin, 2009).

Kada je riječ o partnerskim odnosima, unutarnji ili internalizirani stresori su oni koji potiču iz samog partnerskog odnosa, točnije iz konflikata, neslaganja oko želja, potreba i stavova u istom, kao i brige oko stanja u kojem se nalazi partner (Bodenmann, Ledermann, Blattner-Bolliger i Galluzzo, 2006). S druge strane, vanjski ili eksternalizirani stres predstavlja stres izvan samog partnerskog odnosa. U vanjski stres ubrajamo roditeljski stres, stres uzrokovan na poslu, financijski stres, socijalni stres (susjedi, šira obitelj, prijatelji) i druge (Bodenmann i sur., 2006). Upravo vanjski stres prema modelu “stres-razvod“ autora Bodenmann-a (1995) ima veliki utjecaj na funkcioniranje partnerskog odnosa, kada se javlja fenomen „prelijevanja stresa“. Navedeni fenomen nastaje utjecajem stresa iz jedne životne domene na drugu odvojenu životnu domenu, točnije kada se vanjski stresori (stresori izvan samog partnerskog odnosa) „preliju“ i postanu izvor stresa unutar partnerskog odnosa (Brock i Lawrence, 2008).

Djelovanje vanjskog stresa može smanjiti vrijeme koje osobe u partnerskom odnosu provode zajedno, umanjujući osjećaj zajedništva i bliskosti. Pojačavanju „prelijevanja“ stresa pridonose i problematične osobne karakteristike poput krutosti, netolerancije i neprijateljstva koje se pod utjecajem vanjskih stresora mogu još više istaknuti (Bodenmann, Ledermann i Bradbury, 2007). Stres izvan partnerskog odnosa iscrpljuje partnere umanjujući energiju i kapacitete koji su potrebni za uspješnu i pozitivnu komunikaciju, ostavljajući tako više prostora za konflikte i stvaranje stresa unutar samog partnerskog odnosa (Repetti, Wang i Saxbe, 2009). Partneri na koje djeluje vanjski stres najčešće vode manje kvalitetne interakcije (manjak pozitivnih interakcija i povećanje onih negativnih poput povlačenja, prepucavanja i optuživanja) (Randall i Bodenmann, 2009). Negativne interakcije se ublažavaju kada osobe imaju dobar samoregulacijski mehanizam, međutim djelovanjem fenomena „prelijevanja stresa“, samoregulacija se umanjuje pospešujući negativne interakcije između partnera (Buck i Neff, 2012). Vanjski stres povezuje se sa lošim raspoloženjem (Repetti, Wang i Saxbe, 2009), povlačenjem iz socijalne okoline (Repetti, 1989) i negativnom percepcijom vlastitog partnerskog odnosa (Neff i Karney, 2004). Autor Yucel (2017) navodi kako nekolicina istraživanja upravo

potvrđuje „stres-razvod“ model autora Bodenmann-a, zaključujući kako vanjski stres uistinu može i ima utjecaja na partnerske odnose, umanjujući zadovoljstvo istih.

Iako se većina istraživanja bavi upravo negativnim ponašanjima koja se stvaraju pod utjecajem stresa, autori Meunier i Baker (2012) navode kako je važno istražiti pozitivna ponašanja u partnerskom odnosu koji naposljetku za isti imaju brojne pozitivne ishode, poput poboljšanja kvalitete veze (Algoe, Haidt i Gable, 2008) i zadovoljstva vezom (Gable, Gonzaga i Strachman, 2006). Pozitivna ponašanja uključuju zahvalnost (Algoe, Gable i Maisel, 2010), požrtvornost (Mattingly, Clark i Cahill, 2012), odaziv na potrebe partnera (Maisel, Gable i Strachman, 2008), zatim dijeljenje pozitivnih događaja s partnerom (Gable, Reis, Impett i Asher, 2004), davanje komplimenata i gledanje u partnera (Flora i Segrin, 2000), dijeljenje zadataka i otvorenost s partnerom (Edenfield, Adams i Briihl, 2012). Kako bi održali vezu, parovi ponekad znaju koristiti „jamstva“, još jedan primjer pozitivnih ponašanja (Brandau-Brown i Ragsdale, 2008) preko kojih osobe iskazuju svoju ljubav i pružaju oslonac svome partneru (Edenfield, Adams i Briihil, 2012). Navedena pozitivna ponašanja uključuju davanje sentimentalnog dara partneru poput cvijeća i čestitke (Simon i Bexter, 1993), govorenje partneru koliko je cijenjen (Brandau-Brown i Ragsdale, 2008), pažljiv ili ljubazan (Johnson, Haigh, Becker, Craig i Wigley, 2008). Takvim se ponašanjima omogućava održavanje odnosa (Weigel i Ballard-Reisch, 1999).

Svakako, važno je staviti fokus na vanjske stresore kako bi partneri postali svjesni negativnih utjecaja izvan same veze i kako bi se unaprijed spriječilo moguće javljanje negativnih posljedica za njihov partnerski odnos. Svjesnost o postojanju vanjskih stresora i njihovom mogućem „prelijevanju“ u samu vezu, može olakšati partnerima i omogućiti im da se protiv istih „bore“ zajednički (dijadno suočavanje) umjesto da se „bore“ jedno protiv drugoga. Saznanje da se vanjski stres može „preliti“ i stvoriti unutarnji stres potvrđuje da partnerski odnosi ne nailaze na probleme samo zbog partnerskog odnosa i njegovog (ne)funkcioniranja (velike razlike u potrebama, ciljevima, stavovima), već da vanjski utjecaji koji dovode do konflikata među partnerima i tenzija koje umanjuju kvalitetu partnerskog odnosa mogu također imati veliki utjecaj na partnerski odnos i na ponašanja unutar istog (Bodenmann, 2007). Kada se problem nalazi izvan veze, a ne u njoj samoj, najčešće se partneri osjećaju motiviranije za uključivanje i „popravljanje“ odnosa kako bi se postpjela ukupna kvaliteta istog i kako bi se riješili različiti problemi unutar dijade. Fenomen „prelijevanja stresa“ do kojeg unutar partnerskog odnosa može

doći, predstavlja mogući „izlaz“ za partnere koji tada imaju priliku zajednički rješavati probleme koji se jave, znajući da će iste lakše riješiti skupa. Upravo zajedničko rješavanje problema koji se „nađu na putu“ partnerskog odnosa pojačava osjećaj zajedništva, bliskosti i povezanosti između partnera te intenzivira njihovo povjerenje (Bodenmann, 2005).

Partnerski odnosi roditelja djece s teškoćama u razvoju

Jedan od vanjskih stresora, koji ne uzrokuje sam par, ali se lako “prelijeva” u stres unutar dijade je stres povezan sa roditeljstvom (Karney, Story i Bradbury, 2005). Roditeljski stres se može opisati kao percipirani nesrazmjer između zahtjeva okoline i resursa koje osoba ima, povezanih sa odgojem potomaka (Deater-Deckard, 1988), kvalitativno ga razlikujući od stresora koji dolaze iz drugih životnih područja (Profaca i Arambašić, 2004). Drugim riječima, stres predstavlja određenu situaciju koja donosi prijetnju, izazov ili gubitak, dok se resursi za suočavanje procjenjuju kao manje dostupni (Škreblin, 2017). Roditeljstvo je jedno od najvećih uloga koje osoba može u životu imati, a iskustvo roditeljstva najčešće sa sobom donosi pozitivne osjećaje sreće i ispunjenja (Raina i sur., 2005). Ipak, roditeljstvo uključuje složene “zadace” koje se moraju obavljati u uvjetima koji ponekad znaju biti vrlo zahtjevni i intenzivni (Abidin, 1990). Rođenjem djeteta aktivnosti, mišljenja i ponašanja roditelja se mijenjaju. Uz osjećaje ponosa, samoostvarenja, sreće i potvrde identiteta javljaju se osjećaji umora, napora i “zarobljenosti” (Leutar i Oršulić, 2015). Velika odgovornost koja je na roditeljima uz pritisak sa različitih strana (mediji, obitelj, vlastita očekivanja i uvjerenja, poslodavci, javne službe) dodatno otežavaju roditeljsku ulogu (Maleš, 2012). Prema autoru Abidin (1992), roditeljski stres uključuje nekoliko komponenti, među kojima je osjećaj preplavljenosti odgovornostima, osjećaj iscrpljenosti, percepcija roditeljstva više kao posla nego kao užitka. U tome svemu, roditelji traže ispunjenje u gledanju vlastitog djeteta kako se razvija i odrasta u odgovornu odraslu osobu.

Međutim, takvo ispunjenje može se porušiti spoznajom da dijete ima određenu vrstu invaliditeta (Patrick-Ott i Ladd, 2010). Kada su roditelji svjesni da određena bolest ili invaliditet može potencijalno utjecati na to kako će njihovo dijete živjeti, često se javlja osjećaj gubitka, ogorčenosti i čežnje za “željenim” djetetom (Vitale i Falco, 2014). Takvi osjećaji mogu oživjeti svaki put iznova kada dijete raste i ne postiže određene razvojne miljojake (Hewetson i Singh,

2009). Na taj se način s godinama roditeljski stres ne umanjuje, za razliku od stresa roditelja djece tipičnog razvoja, čija djeca s godinama postaju samostalnija, ostavljajući tako više vremena roditeljima za posvećivanje jedno drugome i održavanje pozitivnog i snažnog partnerskog odnosa (Hartley, Seltzer, Barker i Greenberg, 2011). Roditelje djece s teškoćama u razvoju često opterećuju misli o tome tko će se brinuti o njihovom sinu ili kćeri kada njih više ne bude (Bowes, Lowes, Warner i Gregory, 2009). Uz navedeno, različite teškoće koje djeca mogu imati sa sobom nose i dugoročne ekonomske troškove (Stabile i Allin, 2012). Kada se roditelj brine o djetetu s teškoćama u razvoju, smanjuje se i vrijeme koje roditelj može provesti na radnom mjestu, pa su tako najčešće majke upravo one koje se rijetko zapošljavaju bilo to zbog manjka vremena koje im različite situacije nameću ili pak zbog vlastitog zdravlja koje se može narušiti s obzirom na specifične životne okolnosti (Stabile i Allin, 2012).

Nadalje, u mnogim slučajevima roditelji na koje utječe ovakva vrsta roditeljskog stresa imaju značajnih problema sa snom (Crowe, Clark i Qualls, 1996) te su više vremena uključeni u brigu oko djeteta koja najčešće iziskuje jaku psihičku i fizičku izdržljivost. Roditelji djece s teškoćama posljedično manje vremena provode socijalizirajući se s drugima i manje sudjeluju u aktivnostima izvan vlastitog doma (Crowe, 1993). Aktivnosti slobodnog vremena (sudjelovanje u sportskim društvima, posjete prijateljima, odlasci na piknik, različita obiteljska okupljanja i mnoge druge) znaju biti ugrožene jer su obitelji često ograničene time da moraju razmišljati na koju plažu ili restoran otići, da li je javni prijevoz prilagođen uz druge razne prepreke koje se mogu javiti bilo kada i bilo gdje, ovisno o teškoći koju dijete ima (Hornby, 1995). Roditelji djece s teškoćama u razvoju su često primorani raditi poslove terapeuta, učitelja ili njegovatelja i kod kuće te tako samostalno provoditi satima terapije ili edukacije sve dok je to djetetu potrebno (Allen i Hudd, 1987). Navedene situacije znaju biti vrlo stresne roditeljima (Case-Smith i Nastro, 1993) te također mogu ostaviti posljedice na odnos roditelja i djeteta (Kibele, 1989).

Obitelji čiji je član dijete s teškoćama u razvoju mogu osjećati veće razine stresa nego što je to u obiteljima čija su djeca tipičnog razvoja (Dyson, 1993). Stres u navedenim obiteljima uvelike je povezan sa temperamentom djeteta i ponašanjem koje dijete iskazuje uz ukupni teret skrbi (Hassal, Rose i McDonald, 2005), što posljedično navodi na to da su takve obitelji više izložene siromaštvu, fizičkim i psihičkim opterećenjima, smanjenom socijalnom mrežom i lošijim partnerskim odnosima (Leutar i Starčić, 2007). S druge strane mnogi autori navode kako dijete s

teškoćama u obitelj može unijeti i povećati obiteljsko jedinstvo, prisutnost i osobni rast (Singer i Powers, 1993). Stoga, suočavanje sa izazovima koje teškoće djeteta mogu donijeti, može se doživjeti i kao prilika za osobni razvoj koji omogućava stjecanje novih znanja i vještina uz usmjeravanje na vlastite sposobnosti i snage (Lazarus i Folkman, 2004).

Ipak, povećane razine stresa često dovode do narušenog međuodnosa roditelja. Navedeni mehanizam je već ranije opisani fenomen “prelijevanja stresa” koji dalje može utjecati na zadovoljstvo partnerskog odnosa (Kwan, Kwok i Ling, 2015). Zadovoljstvo partnerskim odnosom se odnosi na kvalitetu veze i koncepte poput prijateljstva, intimnosti i slaganja (Wong i Goodwin, 2009). Zadovoljstvo partnerskim odnosom predstavlja ujedno i subjektivan pogled partnera na vlastiti odnos i nije pokazatelj stvarnih procesa u odnosu ili pak karakteristika pojedinog partnera (Hatfield i Rapson, 2011). Osobe zadovoljne partnerskim odnosom često su u suglasnosti te lako surađuju s obzirom na vrijeme i zadatke koje imaju (Janjani, Haghazari, Keshavarzi i Rai, 2017). Dvosmjerna priroda partnerskih odnosa može stvoriti neku vrstu “začaranog kruga” u kojem stres koji dovodi do bračnog nezadovoljstva uzrokuje upravo jačanje djelovanja stresa unutar partnerskog odnosa i tako dalje (Whiteman, McHale i Crouter, 2007). Autori Agnew, Van Lange, Rusbult i Langston (1998) navode da na zadovoljstvo partnerskim odnosom kao i na ulaganja u partnerski odnos i predanost partneru djeluje percepcija da je drugom partneru stalo, točnije da je osoba predana partnerskom odnosu djelujući prema dobrobiti njihova partnerskog odnosa. Upravo se predanost prema autorici Rusbult (1980) unutar njenog modela ulaganja u vezu može promatrati kao ulaganje koje osoba “stavlja” u odnos uz nagrade i percipirane alternative (da li bi drugi odnos donio više dobitaka, a manje gubitaka; da li bi ulaganja bila manja, a nagrade veće; ljudi s nižom razinom očekivanja o alternativnoj vezi skloniji sačuvati trenutni partnerski odnos).

Model ulaganja u vezu temelji se na tome da ljudi u partnerskim odnosima pokušavaju smanjiti “troškove” i maksimizirati nagrade. Prema autorima Rusbult, Olsen, Davis i Hannon (2001), čimbenik koji se smatra najvažnijim za održavanje predanosti je ulaganje. Ulaganje uključuje resurse kako one materijalne (novac, imovina...) tako i one nematerijalne (uspomene) te se mogu dalje podijeliti na intrinzične (ulaganja koja se stavljaju izravno u odnos poput npr. truda) i ekstrinzične (ulaganja koja dolaze kroz odnose poput prijatelja, djece i zajedničkih sjećanja). Veličina ulaganja i njihov reciprocitet između partnera ne utječu samo na predanost u

partnerskom odnosu, već i na razinu zadovoljstva partnerskim odnosom (Rusbult, Olsen, Davis i Hannon, 2001). Na spomenuti model se nadovezuju i pretpostavke teorije socijalne razmjene prema kojoj bliski odnosi djeluju poput ekonomskog modela dobitaka i gubitaka (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Pozitivni aspekti koje nam donosi sam odnos (pozitivne osobine partnera, uspomene, aktivnosti, status...) i oni negativni (npr. negativne osobine partnera, nesuglasice, socijalne izolacija) uspoređuju se te prevladavanje gubitaka nad dobitcima može utjecati na zadovoljstvo partnerskim odnosom. Uz sve navedeno se “upleću” i očekivanja koje partneri imaju. Na očekivanja djeluju mnogobrojni odnosi koje je osoba ostvarila tokom svoga života te je oni ujedno usmjeravaju ka očekivanjima za partnerski odnos u kojem se trenutno nalazi ili će se tek nalaziti (Aronson, Wilson i Akert, 2005).

Nadalje, istraživanja pokazuju kako je stres izvan partnerskog odnosa negativno povezan sa zadovoljstvom istoga (veći stres smanjuje zadovoljstvo partnerskim odnosom i obrnuto) (Neff i Karney, 2009). Postoje različiti podatci o zadovoljstvu partnerskim odnosom roditelja djece s teškoćama (kontradiktorni su), no ipak veći broj njih govori o negativnom utjecaju djetetovih teškoća na partnerske odnose (Leutar i Starčić, 2007). Upravo se brakovi roditelja čija djeca imaju teškoće u razvoju opisuju kao disfunkcionalni, “teški” i podložni razvodu (Sobsey, 2004). Autorica Zucman (1982) navodi kako se majke nesvjesno udaljavaju od svojih partnera tokom brige za novorođenče ili dijete sa teškoćama u razvoju, što posljedično može udaljiti njihova partnera od obitelji. Djeci s teškoćama u razvoju je potrebno posvetiti neizmjernu količinu pažnje, vremena i energije (Leutar i Starčić, 2007), dok svakodnevni zadatci poput oblačenja i održavanja higijene postaju sve teži kako dijete raste (Turnbull i Turnbull, 1990). Često teškoće djeteta u obitelji ujedno znače visoke dugotrajne ekonomske troškove, česte odlaske u bolnicu, značajno veći broj hospitalizacija i ostanaka u bolnici u usporedbi sa obiteljima čiji članovi nemaju teškoće u razvoju (Stabile i Allin, 2012). Djetetova dijagnoza i stanje pred roditelje često stavlja izazove prilagođavanja, preispitivanja, usklađivanja i preusmjeravanja (Bujas-Petković i Frey-Škrinjar, 2010).

Upravo osjećaj nesigurnosti i veliki zahtjevi roditeljstva “pospješuju” povećanje bračnog nezadovoljstva i ostajanje u lošem partnerskom odnosu zbog straha od samostalnog roditeljstva (npr. zajednički dom prilagođen djetetu, potrebna reorganizacija zdravstvenih ili obrazovnih usluga) (Glenn, 2007). Nadalje, roditeljima djece s teškoćama u razvoju teško je odvojiti

djetetove potrebe kako bi se više vremena posvetilo osobnom ili partnerskom životu te često vlada pogrešno uvjerenje kako vrijeme provedeno s partnerom narušava odgoj djece (Marshak, 2007). Ipak, autori Hartley, Seltzer, Barker i Greenberg (2011) zaključuju kako mnoga istraživanja roditelja djece s teškoćama u razvoju navode prosječne do iznadprosječne razine zadovoljstva partnerskim odnosom. Iako se suočavaju sa svakodnevnim izazovima, roditelji djece s teškoćama u razvoju bi se trebali međusobno osnaživati i nadopunjavati te ne zaboraviti na sebe i odnos koji imaju sa svojim partnerom (Totović, 2020).

Cilj istraživanja

Zbog činjenice da je stres široko rasprostranjen u današnjem modernom društvu, noseći sa sobom razne ekonomske, socijalne i osobne posljedice uključujući nepovoljne partnerske sukobe i ugrozu komunikacije među partnerima, važno ga je ispitati i pridati mu veću pozornost (Bodenmann, Ledermann i Bradbury, 2007). Postoje brojni izvori literature koji se tiču izučavanja bračnih i partnerskih odnosa, što nije slučaj i u hrvatskoj literaturi. Kada se bračni i partnerski odnosi još svedu na one koji se odnose na roditelje djece s teškoćama u razvoju broj literature postaje još manji. Bez obzira na to da li je član obitelji dijete s teškoćama u razvoju ili ne, partnerski odnosi sa sobom nose određenu dinamiku te kao takvi nailaze na poteškoće, nesuglasice i različite probleme (Leutar i Starčić, 2007). Nadalje, rezultati istraživanja koji se tiču navedene tematike najčešće su kontradiktorni. S jedne strane istraživanja govore o visokim prevalencijama bračnog nezadovoljstva, dok druga ne pronalaze razliku između populacije roditelja djece s teškoćama u razvoju i opće populacije (Saini i sur., 2015). S obzirom da se bilježi sve veći porast kroničnih bolesti i teškoća u razvoju kod djece važno je pronaći i zabilježiti kakav utjecaj to ima na roditelje te naposljetku i na njihove partnerske odnose (Van Cleave, Gortmaker i Perrin, 2010). Kada je riječ o fenomenu “prelijevanja stresa” istraživanja upućuju kako je isti povezan s negativnim učincima na vezu. Što je veći vanjski stres, manje je zadovoljstvo vezom, govore istraživanja (Randall i Bodenmann, 2009). Važno je znati koji čimbenici utječu na zadovoljstvo partnerskim odnosom kako bi roditelji bili osnaženi i spremni ulagati u vlastiti partnerski odnos koji poboljšava osjećaj zajedništva i pripadnosti obitelji te na

samom kraju ima veliki utjecaj na razvoj i kvalitetu života samog djeteta (Hartley, Seltzer, Barker i Greenberg 2011).

Cilj ovog istraživanja je utvrditi efekt vanjskih stresora poput posla, socijalnih kontakata, slobodnog vremena, financija i stresora izazvanih Covid-19 pandemijom na partnerski odnos roditelja djece s teškoćama u razvoju, točnije koliko se ti stresori “prelijevaju” u partnerski odnos. Navedeni utjecaj stresora će se ispitivati kroz korelaciju sa pozitivnim i negativnim interakcijama između partnera te sa njihovim zadovoljstvom vlastitim partnerskim odnosom. U istraživanju će se također utvrditi koliki efekt na partnerski odnos roditelja djece s teškoćama u razvoju kao vanjski stresor ima sami roditeljski stres.

Hipoteze

H1: Opći stres roditelja djece s teškoćama u razvoju u pozitivnoj je korelaciji sa negativnim interakcijama između partnera, a u negativnoj je korelaciji sa pozitivnim interakcijama.

H1a: Korelacija će biti veća za kronični opći stres, nego za akutni opći stres.

H2: Roditeljski stres roditelja djece s teškoćama u razvoju u pozitivnoj je korelaciji sa negativnim interakcijama između partnera, a u negativnoj je korelaciji sa pozitivnim interakcijama.

H3: Opći stres roditelja djece s teškoćama u razvoju u negativnoj je korelaciji sa zadovoljstvom vlastitim partnerskim odnosom.

H3a: Korelacija će biti veća za kronični opći stres, nego za akutni opći stres.

H4: Roditeljski stres roditelja djece s teškoćama u razvoju u negativnoj je korelaciji sa zadovoljstvom vlastitim partnerskim odnosom.

Metoda istraživanja

Ispitanici

Uzorak ovog istraživanja čini 248 ispitanika. Kriterij koji su ispitanici morali ispuniti da bi ušli u istraživanje su sljedeći: moraju biti roditelji/skrbnici maloljetnog djeteta s teškoćama u razvoju, moraju biti najmanje 6 mjeseci u partnerskom odnosu te moraju živjeti s partnerom/partnericom unutar istog kućanstva. Na upitnik su odgovorile ukupno 232 (93,5%) ispitanice i 16 (6,5%) ispitanika. Njihova prosječna dob iznosi 39 godina, a raspon njihovih godina iznosi od 24 do 57 godina. Ispitanici ovog istraživanja su prosječno u partnerskom odnosu 14 godina, a raspon duljine partnerskih odnosa ispitanika iznosi od 1 godine do 34 godine. Kada je riječ o zaposlenju, ukupno je zaposleno 159 ispitanika. Od njih 159, 32,7% radi punim radnim vremenom, 2% nepunim radnim vremenom, 16,5% radi skraćenim radnim vremenom, 18,5% je na roditeljskom dopustu. Unutar uzorka ispitanika, njih 18,1% ostvaruje pravo na status roditelja njegovatelja. 56,9% ispitanika ovog istraživanja nema završenu osnovnu školu, njih 2% ima završenu samo osnovnu školu, 34,3% ispitanika ima završen fakultet ili višu školu, dok završen doktorat ili magisterij 6,9% ispitanika unutar navedenog uzorka. Mjesečni prihodi ispitanika u uzorku su sljedeći: 1,2% navodi da imaju prihode manje od 2500kn mjesečno; 5,6% navodi da imaju mjesečne prihode u rasponu između 2500-5000kn; 15,7% navodi da im mjesečni prihodi iznose od 5000 do 7500 kn mjesečno, 27,4% ispitanika označava 7500-10000 kn pod svoje mjesečne prihode, kod 19% ispitanika odgovor je 10000-12500 kn, 14,9% ispitanika u svoje prihode navodi 12500-15000 kn, dok naposljetku 16,1% ispitanika navodi da njihovi mjesečni prihodi iznose više od 15000kn.

Roditelja koji u ovom istraživanju imaju jedno dijete s teškoćama u razvoju je 89,1%, dok je onih koji imaju dvoje djece s teškoćama u razvoju 9,7%, a troje djece s teškoćama u razvoju ima 1,2% ispitanika. Kada je riječ o djeci s teškoćama u razvoju u ovom uzorku, njih 67,7% je muškog spola. Među djecom čiji su roditelji popunjavali ovaj upitnik najviše su zastupljene višestruke teškoće (33,1%), zatim poremećaj iz spektra autizma (20,2%), 14,1% djece ima jezično-govorne teškoće, 11,3% djece unutar ovog uzorka ima genetske sindrome i kronične

bolesti, ADHD, specifične teškoće učenja i poremećaj senzorne integracije ima 9,3% djece, 7,3% senzomotoričke teškoće dok intelektualne teškoće ima 4,8% djece iz ovog uzorka. Prosječna dob djece u ovom uzorku iznosi 8 godina, a broj godina se kreće od 1 do 17 godina.

Mjerni instrumenti

Opći stres

Instrument korišten za mjerenje varijable općeg stresa je “Multidimenzionalni upitnik stresa za partnere” (engl. “Multidimensional stress questionnaire for couples” (MDS-Q); Bodenmann, Schar i Gmelch, 2008; hrvatska adaptacija Löw, Wagner Jakab, Vrankić, Gregov, Lazarević, Mihaljević i Šaško, 2021)¹. Navedeni instrument se originalno sastoji od osam tvrdnji koje uključuju stres koji nije vezan uz partnera/partnericu (poput stresa na poslu i stresa povezanog sa financijama). Upitnik sadrži čestice koje se odnose na posao/školovanje, socijalne kontakte, slobodno vrijeme, djecu, obitelj iz koje osoba potječe, životne situacije, prihode i svakodnevne poteškoće (ispod svake čestice stoji jasniji prikaz i objašnjenje iste). Roditelji procjenjuju svoj stres unutar posljednjih sedam dana (akutni stres) te unutar posljednjih dvanaest mjeseci (kronični stres) od broja jedan do broja četiri (1- “Uopće ne.”, 4- “Jako.”) (Trump i sur., 2018). U upitnik su za potrebe ovog istraživanja uvedene čestice koje se tiču posljedica potresa koji su se tokom godine dogodili na različitim dijelovima Republike Hrvatske te posljedice pandemije Covid-19 virusa koja još uvijek traje, koje bi mogle imati utjecaja na procjenu akutnog i kroničnog stresa kod roditelja. Rezultati su uprosječeni, te viši rezultati ujedno predstavljaju i veću percepciju općeg stresa. Tvrdnje ovog instrumenta pokazale su prihvatljivu pouzdanost, Cronbach $\alpha = .75$ (Cooper i sur., 2020).

Roditeljski stres

Za mjerenje varijable roditeljskog stresa korišten je instrument “Upitnik roditeljskog stresa” (nl. “Opvoedingsbelastingvragenlijst” (OBVL); Vermulst, Kroes, De Meyer, Nguyen i Veerman, 2015; hrvatska adaptacija Löw, Wagner Jakab, Vrankić, Gregov, Lazarević, Mihaljević i Šaško, 2021), točnije njegova sažeta verzija OBVL-k. OBVL-k namijenjen je roditeljima djece u dobi

¹ Hrvatska verzija instrumenta slobodno dostupna na zahtjev (e-mail: ajana.low@erf.unizg.hr)

od 0 do 18 godina, a samoprocjena roditelja se odnosi na njihovo iskustvo roditeljstva poput problema u odnosu roditelj-dijete, problema s roditeljstvom i problema koji nastaju roditeljstvom te uključuje i roditeljske depresivne simptome. Skraćena verzija instrumenta OBVL-k sadrži 10 tvrdnji, a neke od njih su: “Osjećam se sretno sa svojim djetetom.”, “Zadovoljan/zadovoljna sam sa svojim djetetom.”, “Osjećam da u svojoj roditeljskoj ulozi imam stvari pod kontrolom.” i druge. Ovaj je instrument Likertovog tipa te se roditelj sa tvrdnjama može složiti na ljestvici od 1 (“Netočno.”) do 4 (“U potpunosti točno.”). Rezultati se dobivaju računanjem prosjeka svih odgovora. Za ovaj instrument, pouzdanost iznosi $\alpha = .86$ (Vermulst, Kroes, De Meyer, Nguyen i Veerman, 2015).

Pozitivne i negativne interakcije

Instrument koji mjeri pozitivne i negativne interakcije unutar partnerskih odnosa je “Inventar ljubavi i antagonizma” (“Inventory of Affection and Antagonism in Marriage” Huston, Kamenov i Huić, 2010) koji je putem projekta PAIR prilagođen i validiran za uporabu na hrvatskim uzorcima (Huston i Vangelisti, 1991). “Inventar ljubavi i antagonizma” mjeri učestalost pozitivnih i negativnih interakcija u partnerskom odnosu te se sastoji od 17 čestica i skale od sedam stupnjeva (od “niti jednom” do “više od dva puta dnevno”). Navedenih 17 čestica predstavljaju tvrdnje poput “Vaš partner je za Vas učinio nešto lijepo što niste očekivali.”, “Vaš partner je izgledao nezainteresiran ili kao da se dosađuje dok ste Vi pričali.”, “Vaš partner je s Vama podijelio svoje osjećaje ili probleme.” i drugo. Posebno se izračunava prosjek pozitivnih i negativnih odgovora točnije odgovora na kojima su prikazane pozitivne ili negativne interakcije (10 je pozitivnih čestica, a 7 je negativnih). Alfa koeficijenti čestica ovog instrumenta su bili visoki, kako za ljubav ($\alpha=.90$), tako i za antagonizam ($\alpha=.76$) (Jelić, Kamenov i Huić, 2014).

Zadovoljstvo partnerskim odnosom

Posljednji instrument korišten u ovom istraživanju je instrument koji procjenjuje zadovoljstvo partnerskim odnosom, a to je “Indeks kvalitete braka” (“Quality of Marriage Index” (QMI) Norton, 1983). Ovaj se instrument sastoji od dva dijela. Prvi dio se sastoji od pet čestica koje se

prema Likertovom tipu mogu označavati od 1 do 7 (od “Uopće se ne slažem.” do “U potpunosti se slažem.”). Navedeni dio instrumenta čine tvrdnje poput “Moj odnos s partnerom/icom je vrlo stabilan.”, “Moj odnos s partnerom/icom me čini sretnom/im.”, “Zaista osjećam da smo partner/ica i ja tim.”. Drugi dio instrumenta se sastoji od samo jedne čestice te ispitanici mogu zaokružiti broj od 1 do 10 ovisno o tome koliko su sveukupno zadovoljni vlastitim partnerskim odnosom (od “Jako nesretan/na.” do “Jako sretan/na.”). Ukupni rezultat ovog instrumenta se dobiva prosjekom svih odgovora na navedenih šest čestica. Pouzdanost ovog instrumenta iznosi $\alpha=.92$ (Maroufizadeh, Almasi-Hashiani, Amini, Sepidarkish i Omani-Samani, 2019).

Sociodemografski podatci

Unutar upitnika koji je konstruiran za istraživanje uz navedene instrumente stoje i određeni sociodemografski podatci koji su nam potrebni za provođenje istraživanja. U ovom su se dijelu upitnika ispitivali dob, spol, duljina partnerskog odnosa, status zaposlenja, duljina radnog vremena, spol djeteta koje ima teškoće u razvoju, dob djeteta koje ima teškoće u razvoju, dob braće i sestara tog djeteta ukoliko ih ima, razina obrazovanja ispitanika, mjesečni prihodi kućanstva, broj članova kućanstva i opće zadovoljstvo financijskom situacijom.

Postupak prikupljanja podataka

Istraživanje je provedeno online putem s obzirom na situaciju koju je prouzročila Covid-19 pandemija. Konstruiran je upitnik koji sadržava instrumente za procjenu vanjskog i roditeljskog stresa, pozitivnih i negativnih interakcija te zadovoljstva partnerskim odnosom uz potrebna sociodemografska pitanja. Na početku upitnika istaknute su osnovne informacije o istraživanju kao i informacije o povjerljivosti podataka i osiguranoj anonimnosti uz upute za popunjavanje upitnika. Konstruirani upitnik unesen je u “Survey Monkey” program radi lakšeg i preglednijeg popunjavanja. Istraživanje je dobilo odobrenje Etičkog povjerenstva ERF-a te su roditelji dali svoju suglasnost nastavkom ispunjavanja upitnika. Roditeljima se pristupilo putem udruga za roditelje djece s teškoćama u razvoju širom Republike Hrvatske (mail, osobno, putem Facebook-

a, telefonom), zatim putem centara za odgoj i obrazovanje, kabineta te drugih kolega edukacijskih-rehabilitatora koji bi zamolili roditelje s kojima su u kontaktu da izdvoje neko vrijeme za rješavanje upitnika. Upitnik je bio “otvoren” za popunjavanje u razdoblju od četiri tjedna s početkom od 27. ožujka 2021. godine. Podatci skupljeni ovim upitnikom obrađeni su u SPSS (“Statistical Package for the Social Sciences – IBM SPSS Statistics) programu.

Rezultati

Prilikom analize rezultata korišten je Kolmogorov-Smirnov test kako bi se provjerili preduvjeti za korištenje statističkih postupaka (navedeni test primijenjen je na svakoj od varijabli ovog istraživanja). Od varijabli koje su se ispitivale unutar ovog istraživanja niti jedna varijabla nema normalnu distribuciju, što znači da svaka statistički značajno odstupa od Gaussove krivulje ($p < 0.05$). Shodno navedenom, za prikaz deskriptivnih pokazatelja prikazuju se centralne vrijednosti ovih varijabli te poluinterkvartilno raspršenje rezultata. Što se tiče prikaza korelacija između varijabli, koristi se neparametrija, točnije Spearmanov koeficijent korelacije.

Tablica 1. Deskriptivni pokazatelji za varijable obuhvaćene istraživanjem (N = 248)

Varijable	C	Q	Min	Max
Akutni opći stres	2,4	0,45	1	4
Kronični opći stres	2,5	0,45	1	4
Roditeljski stres	2,9	0,5	1	4
Pozitivne interakcije	3,7	1	1	6
Negativne interakcije	2,0	0,5	1	5
Zadovoljstvo partnerskim odnosom	6,5	1	1	8

Napomena. C = središnja vrijednost (medijan); Q = poluinterkvartilno raspršenje rezultata; Min = minimalni rezultat; Max = maksimalni rezultat.

Sveukupno gledajući, najvišu središnju vrijednost ima varijabla Zadovoljstvo partnerskim odnosom, dok među varijablama koje se odnose na stres, najvišu središnju vrijednost ima varijabla Roditeljski stres. Gledajući svaku varijablu pojedinačno, varijabla Akutni opći stres umjerene je do visoke vrijednosti te je odstupanje rezultata, tj. njihovo raspršenje umjereno što znači da na razini ukupnog uzorka ove vrijednosti variraju od ispitanika do ispitanika. Slično je i kod druge varijable vezane uz opći stres, varijable Kroničnog općeg stresa. Varijabla Roditeljski stres ima nešto veću središnju vrijednost od prethodne dvije te se također radi o umjerenim do visokim vrijednostima uz umjereno raspršenje rezultata. Varijabla Pozitivnih interakcija također ima umjerenu do visoku središnju vrijednost te visoko raspršenje rezultata. Kada je riječ o varijabli Negativnih interakcija, radi se o niskim do umjerenim središnjim vrijednostima uz umjereno raspršenje rezultata. Središnja vrijednost varijable Zadovoljstva partnerskim odnosom je u prosjeku relativno visoka, dok je raspršenje rezultata umjeren, što znači da, iako su ispitanici u prosjeku zadovoljni partnerskim odnosom, zadovoljstvo ipak znatno varira od ispitanika do ispitanika u cijelom uzorku.

Povezanost kroničnog općeg stresa s pozitivnim i negativnim interakcijama

Postoji statistički značajna niska pozitivna povezanost između varijabli Kronični opći stres i Negativne interakcije ($r=0.266$, $p<0.05$), što znači da je veći kronični stres ujedno povezan s više negativnih interakcija. Povezanost između varijabli Kronični opći stres i Pozitivne interakcije također je značajna. Njihova je povezanost niska i negativna ($r=-0.184$, $p<0.05$). Pa tako veći kronični stres ujedno znači i manje pozitivnih interakcija.

Povezanost akutnog općeg stresa s pozitivnim i negativnim interakcijama

Postoji statistički značajna umjerena pozitivna povezanost između varijable Akutni opći stres i varijable Negativne interakcije ($r=0.320$, $p<0.05$), što znači da je veći akutni stres povezan s više

negativnih interakcija. Kada je riječ o povezanosti između varijable Akutni opći stres i Pozitivne interakcije korelacija je značajna, negativna i niska ($r=-0.218$, $p<0.05$). U tom slučaju, veći akutni stres povezan je sa više negativnih interakcija.

Povezanost roditeljskog stresa s pozitivnim i negativnim interakcijama

Varijabla Roditeljski stres i varijabla Negativne interakcije pokazuju statistički značajnu povezanost koja je pozitivna i umjerena ($r=0.343$, $p<0.05$), povezujući tako povišeni roditeljski stres sa povećanim negativnim interakcijama. Povezanost Pozitivnih interakcija i Roditeljskog stresa je značajna, umjerena i negativna ($r=-0.316$, $p<0.05$), što znači da je veći roditeljski stres povezan sa manje pozitivnih interakcija.

Povezanost općeg stresa sa zadovoljstvom u partnerskom odnosu

Povezanost varijable Kronični opći stres sa Zadovoljstvom u partnerskom odnosu značajna je, negativna i niska ($r=-0.270$, $p<0.05$). Veći kronični stres povezan je sa manjim zadovoljstvom u partnerskom odnosu. Akutni opći stres i Zadovoljstvo u partnerskom odnosu značajno su povezani, a njihova je povezanost umjerena i negativna ($r=-0.344$, $p<0.05$). Kao i u prethodnom primjeru, veći akutni stres povezan je sa nižim zadovoljstvom u vezi.

Varijable Kronični opći stres i Akutni opći stres sastoje se od 10 istih čestica između kojih se također mjerila povezanost sa zadovoljstvom u partnerskom odnosu. Pa su tako čestice „Slobodno vrijeme” (pritisak rokova, previše aktivnosti, nezadovoljavajuće rekreacijske aktivnosti, premalo vremena za sebe, pritisak da se sve radi na visokoj razini, itd.), „Djeca” (briga o djeci, odgajanje, interakcije, ovisnost, ograničenja, briga za djecu, itd.) i „Financije” (dugovi, manjak novca, stagnacija plaće, itd.) unutar varijable Kronični opći stres one koje su najviše povezane sa varijablom Zadovoljstvo u partnerskom odnosu. Svaka od tih povezanosti je statistički značajna i negativna. Najvišu povezanost imaju čestica „Slobodno vrijeme” i „Zadovoljstvo u partnerskom odnosu” $r=-0.321$, $p<0.05$; zatim čestica „Djeca” $r=-0.276$, $p<0.05$ te na kraju čestica „Financije” $r=-0.250$, $p<0.05$. Kada je riječ o varijabli Akutni opći stres i njenim česticama, najveću značajnu negativnu povezanost sa varijablom Zadovoljstvo partnerskim odnosom imaju čestice: „Djeca” ($r=-0.314$, $p<0.05$), zatim „Socijalni kontakti” (sukobi sa susjedima, kolegama, poznanicima, društvene obveze, ogovaranje, itd.; $r=-0.277$,

$p < 0.05$) te naposljetku čestica „Posao/obrazovanje“ (kaotičan raspored, pritisak rokova, visoki zahtjevi, manjak izazova, manjak priznanja, manjak mogućnosti za karijeru, itd.; $r = -0.261$, $p < 0.05$).

Povezanost roditeljskog stresa sa zadovoljstvom u partnerskom odnosu

Povezanost varijabli Roditeljski stres i Zadovoljstvo partnerskim odnosom statistički je značajna, negativna i umjerena ($r = -0.495$, $p < 0.05$). Povećani roditeljski stres povezan je sa smanjenim zadovoljstvom u partnerskom odnosu.

Rasprava

Prva hipoteza ovog istraživanja je potvrđena. Opći stres (akutni i kronični) pozitivno je povezan sa negativnim interakcijama između partnera te negativno povezan sa pozitivnim interakcijama između partnera unutar partnerskog odnosa, što znači da roditelji djece s teškoćama u razvoju u stresnim situacijama ili akumulacijom istih smanjuju pozitivne interakcije i povećavaju one negativne. O ovakvoj povezanosti govore različita istraživanja koja se temelje na fenomenu “prelijevanja stresa” između kojih je i istraživanje autora Randall i Bodenmann-a (2009) (stres izvan veze utječe na stres unutar veze, što između ostalog uključuje povišene negativne interakcije). Stresori iz određenih životnih domena “prelijevaju” se i postanu stresori unutar samog partnerskog odnosa (Brock i Lawrence, 2008) na različite načine, ponajviše umanjujući resurse potrebne za pozitivnu interakciju (Repetti, Wang i Saxbe, 2009). Autori Randall i Bodenmann (2009) navode kako upravo na one partnere čije su interakcije negativnije (često neslaganje, povlačenje...) najčešće djeluje stres izvan partnerskog odnosa.

Kada je riječ o sljedećoj hipotezi (H1a), ona nije potvrđena jer se korelacija između akutnog stresa i negativnih interakcija pokazala većom nego što je to kod kroničnog stresa i negativnih interakcija. Korelacija s pozitivnim interakcijama i kod kroničnog i akutnog stresa je niska i negativna. Da li kronični ili akutni stres više djeluje na smanjenje pozitivnih i povećanje

negativnih interakcija često je podijeljena tema među istraživačima. Primjerice, Buck i Neff (2012) u svom istraživanju nalaze da je akutni stres više povezan sa negativnim interakcijama u partnerskom odnosu. Moguće je ovakav rezultat objasniti time da su roditelji djece s teškoćama koji su popunjavali ovaj upitnik bili pod akutnim stresom (ponajviše kada se radi o stresorima vezanim uz posao i obrazovanje/školu koju djeca pohađaju uz socijalne kontakte i financije) na koji je utjecala Covid-19 pandemija, ali ipak u kratkom periodu nisu uspjeli “preći” iz akutnih stresora u one kronične. Pandemija je unijela nesigurnost, kako za vlastiti posao, tako i za posao partnera/ice, za financije općenito, unijela je promjene vezane uz rad od kuće, online nastavu i poučavanje kod kuće, mogućnost odlaska na terapije i tome slično. Moguće da je samim time unijela više “praktičnih” i egzistencijalnih strahova, nego što je unijela sam strah od bolesti zbog čega je ta čestica uz česticu koja se tiče posljedica potresa istaknuta kao manje važna od strane ispitanika ovoga istraživanja.

Sljedeća hipoteza (H2) također je procjenjivala povezanost pozitivnih i negativnih interakcija sa vanjskim stresom, ovoga puta je to bio roditeljski stres. Hipoteza da je veći roditeljski stres povezan sa višim negativnim interakcijama i manjim pozitivnim interakcijama je potvrđena, te se povećani vanjski stres povezuje sa smanjenim pozitivnim i povišenim negativnim interakcijama između roditelja djece s teškoćama u razvoju koji su u partnerskom odnosu. Ovakav rezultat potvrđuje model autora Bodenmann-a koji govori kako stres izvan partnerskog odnosa djeluje na partnere iscrpljujući ih i umanjujući im energiju i kapacitete potrebne za pozitivnu interakciju, pospješujući tako konflikte i stvaranje stresa unutar partnerskog odnosa (Repetti, Wang, Saxbe, 2009). Partneri na koje djeluje vanjski stres najčešće vode manje kvalitetne interakcije (manjak pozitivnih interakcija i povećanje onih negativnih poput povlačenja, prepucavanja i optuživanja) (Randall i Bodenmann, 2009). Negativne interakcije se ublažavaju kada osobe imaju dobar samoregulacijski mehanizam, međutim djelovanjem fenomena “prelijevanja stresa”, samoregulacija se umanjuje pospješujući negativne interakcije između partnera (Buck i Neff, 2012).

Hipoteza (H3) koja govori da je veći opći stres (akutni i kronični) povezan sa nižim zadovoljstvom u partnerskom odnosu je potvrđena. Istraživanje autora Randall i Bodenmann (2009) također potvrđuje da osobe u partnerskom odnosu čije su procjene vlastitog vanjskog stresa visoke ujedno procjenjuju i zadovoljstvo vlastitim partnerskim odnosom kao nisko. Unutar

kroničnog i akutnog stresa i njihove povezanosti sa zadovoljstvom partnerskim odnosom, izdvojene su po tri čestice koje su po ispitanicima ovog istraživanja svrstane pod one koje najviše stvaraju stres izvan samog partnerskog odnosa. Što se tiče kroničnog stresa roditelje su najviše zabrinjavale čestice koje se tiču slobodnog vremena, djece te na kraju i financija. Unutar varijable koja je mjerila akutni stres kao najveći izvori vanjskog stresa unutar ovog uzorka su bile izabrane čestice vezane uz djecu, socijalne kontakte i posao/obrazovanje. Važno je istaknuti o kojim se stresorima radi kako bi se roditeljima pružila što adekvatnija pomoć.

Nadalje, hipoteza H3a nije potvrđena jer je pronađena veća povezanost kod akutnog stresa i zadovoljstva partnerskim odnosom (kod kroničnog stresa je niska i negativna povezanost, dok je kod akutnog stresa ona umjerena i negativna), čineći tako akutni stres “važnijom” poveznicom sa manjim zadovoljstvom u partnerskom odnosu. Kao i kod hipoteze H1a, moguće je primijeniti isto objašnjenje za veću povezanost akutnog stresa i zadovoljstva partnerskim odnosom.

Posljednja hipoteza ovog istraživanja (H4) je potvrđena, što znači da je roditeljski stres u negativnoj korelaciji sa zadovoljstvom vlastitim partnerskim odnosom (viši roditeljski stres povezan je s manjim zadovoljstvom partnerskim odnosom). S obzirom da se u ovom istraživanju roditeljski stres pokazao kao stres koji najviše utječe na roditelje djece s teškoćama u razvoju (najviša središnja vrijednost od tri moguća stresa koja su se mjerila) očekivana je i dobivena negativna korelacija sa zadovoljstvom unutar partnerskog odnosa. Važno je ponovno istaknuti kako roditelji djece s teškoćama u razvoju često prolaze kroz stresne situacije uz obavljanje različitih poslova koje im roditeljstvo djeteta s teškoćama nameće te ovisno o kojoj se teškoći radi, roditelj uči i provodi određene metode, terapije i njegu djeteta (Allen i Hud, 1987). Osim skrbi i tereta koju ona zna ostaviti na roditelje, upliću se i drugi problemi s kojima se roditelji trebaju “boriti”. Posljedično svemu navedenom, zadovoljstvo partnerstvom roditelja djeteta s teškoćama u razvoju negativno je povezano sa stresom koje takvo roditeljstvo nosi.

Metodološka ograničenja i preporuke za buduća istraživanja

Istraživanje sa sobom nosi i određene nedostatke. Mogući nedostaci ovoga istraživanja su ispitanici, točnije uzorak ispitanika (njegov način formiranja, veličina, heterogenost). Ispitanici su sudjelovali u istraživanju tako što su dobili upitnik preko emaila, društvenih mreža, udruga i

slično te su isti ispunjavali ukoliko su to željeli. U tom se slučaju može javiti problem dobrovoljaca čije ponašanje nije svojstveno cjelokupnoj populaciji što su pokazala različita istraživanja. Dobrovoljci su u prosjeku osobe višeg socio-ekonomskog statusa, ujedno višeg obrazovanja i viših prihoda. Također veličina ovog uzorka je relativno mala (N=248) te su najvećim dijelom na upitnik odgovorile žene (93,5%). Iako je istraživanje provedeno online te je osiguralo anonimnost ispitanicima u ovakvim je istraživanjima moguće očekivati da će osobe davati društveno poželjne odgovore. Nadalje, u ovom su uzorku sudjelovali roditelji djece s različitim teškoćama u razvoju te bi bilo dobro provjeriti kako različite teškoće i različita ponašanja i mogućnosti djece s teškoćama u razvoju utječu na opći i roditeljski stres te naposljetku i na interakcije među roditeljima i zadovoljstvom partnerskim odnosom. Roditelji djece s teškoćama u razvoju koji su sudjelovali dolaze iz različitih dijelova Republike Hrvatske te na njihov vanjski stres mogu utjecati i mogućnosti koje grad u kojemu žive nudi s obzirom na teškoće djeteta (da li je grad prilagođen osobama s invaliditetom, koliko ima adekvatne podrške službi...). Još jedan od nedostataka ovog istraživanja je to da ono nije uzročno-posljedično istraživanje već su se ovim istraživanjem mogle utvrditi samo poveznice između postavljenih varijabli. Buduća bi istraživanja trebala uključiti više muških sudionika te bi se trebala provoditi u različitim ustanovama pismeno i uživo (zbog Covid-19 pandemije u ovom istraživanju to nije bilo moguće). Buduća bi istraživanja također trebala uvidjeti da li postoje i koji su to moderatori ili medijatori točnije, specifični razlozi do kojih (ne)dolazi do “prelijevanja stresa” unutar partnerskog odnosa (da li je to manjak vremena, da li se kod roditelja nakon određenog vremena razvije otpornost, da li se roditelji dijadno suočavaju sa različitim stresnim situacijama, koje uloge preuzimaju muškarci, a koje žene...). Ovo je istraživanje tek mali doprinos jednoj vrlo kompleksnoj i važnoj temi koju svakako vrijedi nastaviti istraživati kako bi se roditeljima djece s teškoćama u razvoju bar djelomično olakšali i poboljšali uvjeti odgajanja i življenja sa djetetovim teškoćama i svim izazovima koje takvo što donosi.

Praktična primjena rezultata

Partnerski odnosi roditelja djece s teškoćama u razvoju još su uvijek nedovoljno istraženo područje. Ipak, nalazi ovog istraživanja potvrđuju da vanjski stres utječe na interakcije između

partnera unutar partnerskog odnosa te da kao takav narušava ukupno zadovoljstvo partnerskim odnosom. Potrebno je roditeljima omogućiti uvid u ovakve nalaze kako ovog, tako i drugih istraživanja. Vanjski stresori narušavaju vezu, ali ne proizlaze iz same veze, već se u nju "prelijevaju" čega partneri moraju biti svjesni kako bi odvojili stvarne probleme u partnerskom odnosu i probleme izvan njega. Znajući da vanjski stres djeluje na njihov partnerski odnos, omogućiti će prepoznavanje stresnih situacija i njihovih negativnih utjecaja kako bi se umjesto "jedan protiv drugoga" borili i bodrili zajednički. Roditelji također navode roditeljski stres kao stres koji je u njihovim životima najizraženiji te je roditeljima djece s teškoćama u razvoju potrebno osigurati adekvatnu podršku i pomoć. Osim podrške koju u posljednje vrijeme sve više i više dobivaju njihova djeca, roditeljima samima je potrebno osigurati druge oblike pomoći poput savjetovanja koje će se ticati samo njih. Osim što na roditelje pojačano utječe roditeljski stres, vanjski stresori poput financija, slobodnog vremena, socijalnih kontakata i posla/obrazovanja također utječu na roditelje te je shodno navedenome potrebno osiguravati društvenu podršku, znanja, poticaj, informacije, potporu pri zapošljavanju te općenito uvjete koji bi roditeljima koliko toliko olakšali njihovo sudjelovanje u društvu (Rusu, Hilpert, Falconier i Bodenmann, 2017). Važno je uz same roditelje, educirati i okolinu kako bi se obitelji djece s teškoćama u razvoju bolje prihvaćale i poštovale te kako bi navedene obitelji što više bile uključene u zajednici u kojoj žive. Važno je sa obitelji otkloniti stigmatu nužno nezadovoljne, nesretne obitelji kojoj treba sažaljenje. Upravo nalazi ovog istraživanja kazuju da iako postoji povećani roditeljski stres, on se povezuje sa većim zadovoljstvom u partnerskom odnosu i većim pozitivnim interakcijama među roditeljima. Naposljetku, važno je da roditelji usmjere pažnju na sebe i svoga partnera kako bi si međusobno pružili podršku i kako bi se bolje nosili sa svim stresnim situacijama koje im život donosi. Da bi u tome i uspjeli, poticati i podržati ih moraju stručnjaci. Roditelje je važno uputiti na usvajanje komunikacijskih vještina kao i vještina samoregulacije. Komunikacijske vještine podrazumijevaju sposobnost učinkovitih prijenosa poruka i značenja onoga što čovjek trenutno ima na umu uz aktivno slušanje partnera. Ukoliko komunikacija unutar partnerskog odnosa jest kvalitetna, osobe se osjećaju bliže jedna drugoj, lako dijele svoje misli i osjećaje te lakše preveniraju nesporazume koji se mogu pred njima naći (Baghipour, 2010).

Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi efekte vanjskih stresora na partnerski odnos roditelja djece s teškoćama u razvoju i dobiti uvid u njihovo “prelijevanje” u partnerski odnos putem pozitivnih i negativnih interakcija kao i procjenom zadovoljstva vlastitim partnerskim odnosom. Fenomen “prelijevanja stresa” iz jedne životne domene u drugu potvrđen je u slučaju općeg vanjskog stresa (akutnog i kroničnog) i njegove povezanosti sa povišenim negativnim interakcijama i smanjenim pozitivnim interakcijama uz smanjeno zadovoljstvo partnerskim odnosom. Slučaj roditeljskog stresa i njegove povezanosti sa fenomenom “prelijevanja stresa” je potvrđen, još više dajući na važnosti ovome fenomenu i njegovom utjecaju na partnerske odnose roditelja djece s teškoćama koji nerijetko ostaju “u sjeni” različitih životnih događaja i stresnih situacija. Iako se roditelji djece s teškoćama u razvoju kroz svoj život susreću sa različitim stresorima i teškim životnim trenucima, takvo što ih ne treba odvajati od društva i drugih obitelji niti od sebe samih. Podrška, razumijevanje i prihvaćanje koje mogu pružiti prvenstveno partner, zatim drugi roditelji, stručnjaci, susjedi, obitelj važna je i nju treba poticati kako bi se “začarani krug” stresa, loših interakcija i nezadovoljstva prekinuo. Stručnjaci trebaju poticati rad na partnerskom odnosu kroz usvajanje komunikacijskih vještina i vještina samoregulacije.

Literatura

1. Abidin, R. R. (1990). Introduction to the special issue: The stresses of parenting. *Journal of Clinical Child Psychology*, 19, 298-301.
2. Abidin, R. R. (1992). The determinants of parenting behavior. *Journal of Clinical Child Psychology*, 21, 407-412.
3. Agnew, C. R., Van Lange, P. A. M., Rusbult, C. E. i Langston, C. A. (1998). Cognitive interdependence: Commitment and the mental representation of close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 939-954.
4. Allen, D. i Hudd, S. (1987). Are we professionalizing parents? Weighing the benefits and the pitfalls. *Mental Retardation*, 25(3), 133-139.
5. Algoe, S. B., Gable, S. L. i Maisel, N. C. (2010). It's the little things: Everyday gratitude as a booster shot for romantic relationships. *Personal Relationships*, 17(2), 217–233.
6. Algoe, S. B., Haidt, J. i Gable, S. L. (2008). Beyond reciprocity: Gratitude and relationships in everyday life. *Emotion*, 8(3), 425–429.
7. Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate d.o.o.
8. Baghipour, Z. (2010). The Influence of Education of Communication Skills on Marital Adjustment among Married University. Diplomski rad. ShahidBahonar: University of Kerman.
9. Bodenmann, G. (1995). A systemic-transactional conceptualization of stress and coping in couples. *Swiss Journal of Psychology*, 51(1), 34-49.
10. Bodenmann, G. (2005). Dyadic coping and its significant for marital functioning. U T. A. Revenson, K. Kayser, i G. Bodenmann (Ur.), *Couples coping with stress: Emerging perspectives on dyadic coping* (str.33-50). Washington, D. C.: American Psychological Association
11. Bodenmann, G. (2007). Dyadic coping and the 3-phase-method in working with couples. U L. VandeCreek (Ur.), *Innovations in clinical practice: Focus on group and family therapy* (str. 235-252). Sarasota: Professional Resources Press

12. Bodenmann, G., Ledermann, T., Blattner-Bolliger, D. i Galluzzo, C. (2006). The association between everyday stress, critical life events, and sexual dysfunction. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 194, 494–501.
13. Bodenmann, G., Ledermann, T. i Bradbury, T. (2007). Stress, sex, and satisfaction in marriage. *Personal Relationships*, 14, 551–569.
14. Bodenmann, G., Schär, M. i Gmelch, S. (2008). Multidimensional stress questionnaire for couples (MDS-Q). *Unpublished questionnaire*, 49-57.
15. Bowes, S., Lowes, L., Warner, J. i Gregory, J. W. (2009). Chronic sorrow in parents of children with type 1 diabetes. *Journal of Advanced Nursing*, 65(5), 992–100.
16. Brandau-Brown, F. E. i Ragsdale, J. D. (2008). Personal, moral, and structural commitment and the repair of marital relationships. *Southern Communication Journal*, 73(1), 68–83.
17. Brazelton, B. i Greenspan, S. (2000). *The Irreducible Needs Of Children: What Every Child Must Have To Grow, Learn, And Flourish Paperback*. New York: Perseus Books
18. Brock, R. L. i Lawrence, E. (2008). A Longitudinal Investigation of Stress Spillover in Marriage: Does Spousal Support Adequacy Buffer the Effects? *Journal of Family Psychology*, 22(1), 11-20.
19. Buck, A. A., i Neff, L. A. (2012). Stress spillover in early marriage: The role of self-regulatory depletion. *Journal of Family Psychology*, 26, 698–708.
20. Bujas Petković, Z. i Frey Škrinjar, J. (2010). *Poremećaji autističnog spektra*. Zagreb: Školska knjiga
21. Case-Smith, J. i Nastro, M.A., (1993). The effect of occupational therapy intervention on mothers of children with cerebral palsy. *The American Journal of Occupational Therapy*, 47(9), 811-817.
22. Cooper, A. N., Tao, C., Totenhagen, C. J., Randall, A. K. i Holley, S. R. (2020). Daily stress spillover and crossover: Moderating effects of difficulties in emotion regulation in same-sex couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 37(4), 1245–1267.
23. Crowe, T.K (1993). Time use of mothers with young children: The impact of a child's disability. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 35(7), 621-630.
24. Crowe, T. K., Clark, L. i Quails, C. (1996). The Impact of Child Characteristics on Mothers' Sleep Patterns. *The Occupational Therapy Journal of Research*, 16(1), 3–22.

25. Deater-Deckard, K. (1998). Parenting stress and child adjustment: Some old hypotheses and new questions. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 5, 314–332.
26. Despot-Lučanin, J., Perković, L., Pukljak-Iričanin, Z. (2009). Stres kao posljedica promjena na radnom mjestu. *Upravljanje promjenama u sestinstvu*, 77 – 82.
27. Dohrenwend, S. i Dohrenwend, B. P. (1974). *Stressful life events: Their nature and effects*. New York: Wiley
28. Dyson, L.L., (1993). Response to the presence of a child with disabilities: Parental stress and family functioning over time. *American Journal of Mental Retardation*, 98(2), 207-218.
29. Edenfield, J. L., Adams, K. S. i Briihl, D. S. (2012). Relationship maintenance strategy use by romantic attachment style. *North American Journal of Psychology*, 14(1), 149–162.
30. Flora, J. i Segrin, C. (2000). Affect and behavioral involvement in spousal complaints and compliments. *Journal of Family Psychology*, 14(4), 641–657.
31. Gable, S. L., Reis, H. T., Impett, E. A. i Asher, E. R. (2004). What do you do when things go right? The intrapersonal and interpersonal benefits of sharing positive events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(2), 228–245.
32. Gable, S. L., Gonzaga, G. C. i Strachman, A. (2006). Will you be there for me when things go right? Supportive responses to positive event disclosures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(5), 904–917.
33. Glenn, F. (2007). *Growing Together, or Drifting Apart? Children with disabilities and their parent's relationship*. London: One Plus One
34. Hartley, S. L, Seltzer, M. M., Barker, E. T. i Greenberg, J. S. (2011). Marital Quality of Families of Children with Developmental Disabilities. *International Review of Research in Developmental Disabilities*, 41, 1-29.
35. Hassall, R., Rose, J. i McDonald, J. (2005). Parenting stress in mothers of children with an intellectual disability: The effects of parental cognitions in relation to child characteristics and family support. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49, 405-418.
36. Hatfield, E. i Rapson, R. L. (2011). Equity theory in close relationships. U P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, i E. T. Higgins (Ur.) *Handbook of Theories of Social Psychology*. (str. 200-217). London: Glyph International
37. Havelka, M. (2002). *Zdravstvena psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap

38. Hewetson, R. i Singh, S. (2009). The lived experience of mothers of children with chronic feeding and/or swallowing difficulties. *Dysphagia*, 24(3), 322–332.
39. Holmes, T. H. i Rahe, R. H. (1967). The social readjustment rating scale. *Journal of psychosomatic research*, 11(2), 0-218.
40. Hornby, G., (1995). *Working with Parents of Children with Special Needs*. London: Biddles Ltd
41. Huston, T. L., Kamenov, Ž., & Huić, A. (2010). Inventory of affection and antagonism in marriage. Unpublished material.
42. Huston, T. L. i Vangelisti, A. L. (1991). Socioemotional behavior and satisfaction in marital relationships: A longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 721-733.
43. Janjani, P., Haghazari, L., Keshavarzi, F. i Rai, A. (2017). The role of self-compassion factors in predicting the marital satisfaction of staff at Kermanshah University of medical sciences., 15(7), 83-88.
44. Jelić, M., Kamenov, Ž. i Huić, A. (2014). Perceived Spouse's Affectionate and Antagonistic Behaviours and Marital Satisfaction. *Društvena istraživanja*, 23 (1), 87-107.
45. Johnson, A. J., Haigh, M. M., Becker, J. A. H., Craig, E. A. i Wigley, S. (2008). College students' use of relational management strategies in email in long-distance and geographically close relationships. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 381–404.
46. Karney, B. R., Story, L. B. i Bradbury, T. N. (2005). Marriages in context: Interactions between chronic an acute stress among newlyweds. U T. A. Revenson, K. Kayser, i G. Bodenmann (Ur.), *Couples coping with stress: Emerging perspectives on dyadic coping* (str. 13-32). Washington, D.C: American Psychological Association
47. Kibele, A (1989). Occupational therapy's role in improving the quality of life for persons with cerebral palsy. *The American Journal of Occupational Therapy*, 43(6), 371-377.
48. Kwan, R. W., Kwok, S. Y. i Ling, C. C. (2015). The moderating roles of parenting self-efficacy and co-parenting alliance on marital satisfaction among Chinese fathers and mothers. *Journal of Child and Family Studies*, 24, 3506-3515.
49. Lazarus, R. S. i Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer

50. Leutar, Z. i Oršulić, V. (2015). Povezanost socijalne podrške i nekih aspekata roditeljstva u obiteljima s djecom s teškoćama u razvoju. *Revija za socijalnu politiku*, 22 (2), 153-176.
51. Leutar, Z. i Starčić, T. (2007). Partnerski odnosi i dijete s poteškoćama u razvoju. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 27-58.
52. Löw, A., Wagner Jakab, A., Vrankić, M., Gregov, S., Lazarević, L., Mihaljević, D. i Šaško, M. (2021). Partnerski odnosi u kontekstu stresa. Neobjavljena projektna dokumentacija.
53. Maisel, N. C., Gable, S. L. i Strachman, A. (2008). Responsive behaviors in good times and in bad. *Personal Relationships*, 15(3), 317–338.
54. Maleš, D. (2012). Obitelj i obiteljski odgoj u suvremenim uvjetima. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (67), 13-15.
55. Maroufizadeh, S., Almasi-Hashiani, A., Amini, P., Sepidarkish, M., i Omani-Samani, R. (2019). The Quality of Marriage Index (QMI): A validation study in infertile patients. *BMC Research Notes*, 12(1).
56. Marshak, L. E. (2007). Romance and Sexual Intimacy. U Marshak, L. E, Pollock Prezant, F. (Ur.), *Married with Special-Needs Children* (str. 97-114). USA: Woodbine House
57. Mattingly, B. A., Clark, E. M. i Cahill, M. J. (2012). Approach and avoidance motivation as predictors of pro-relationship behaviors. *Personality and Individual Differences*, 52, 21–25.
58. Matoš, D., Šiprak, A., Tomić, I., Miculinić, S., Pribela-Hodap, S. i Magaš, M. (2009). Rastimo zajedno. *Dijete, vrtić, obitelj*, 15(57), 10-12. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/12855>
59. Meunier, V. i Baker, W. (2012). Positive couple relationships: The evidence for long-lasting relationship satisfaction and happiness. *Positive relationships: Evidence based practice across the world*, 73–89.
60. Neff, L. A. i Karney, B. R. (2004). How does context affect intimate relationships? Linking external stress and cognitive processes within marriage. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 134–148.
61. Neff, L. A. i Karney, B. R. (2009). Stress and reactivity to daily relationship experiences: How stress hinders adaptive processes in marriage. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(3), 435–450.

62. Norton, R. (1983). Measuring marital quality: a critical look at the dependent variable. *Journal of Marriage and Family*, 45 (1), 141-151.
63. McNulty, J. K. (2016). Highlighting the Contextual Nature of Interpersonal Relationships. *Advances in Experimental Social Psychology*, 54, 247–315.
64. Patrick-Ott, A. i Ladd, L. D. (2010). The blending of boss's concept of ambiguous loss and Olshansky's concept of chronic sorrow: A case study of a family with a child who has significant disabilities. *Journal of Creativity in Mental Health*, 5(1), 73–86.
65. Pernar, M., (2010). Roditeljstvo. *Medicina Fluminensis*, 46–3, 255-260.
66. Popčević, K., Ivšac-Pavliša, J. i Šimleša, S. (2015). Razvojna procjena i podrška djeci s poremećajima iz autističnog spektra. *Klinička psihologija*, 8(1), 19-31. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/169583>
67. Profaca, B. i Arambašić, L. (2004). Upitnik izvora i intenziteta roditeljskog stresa. *Suvremena psihologija*, 7(2), 243-260.
68. Raič, I. i Leutar, Z. (2002). Dijete s mentalnom retardacijom u obitelji. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 9(1), 29-47.
69. Raina, P., O'Donnell, M., Rosenbaum, P., Brehaut, J., Walter, S. D., Russell, D., Swinton, M., Zhu, B., Wood, E. (2005). The health and well-being of caregivers of children with cerebral palsy, *Pediatrics*, 115 (6), 626-36.
70. Randall, A. K. i Bodenmann, G. (2009). The role of stress on close relationships and marital satisfaction. *Clinical psychology review*, 29(2), 105–115. Preuzeto s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19167139/>
71. Randall, A. K. i Bodenmann, G. (2017). Stress and its associations with relationship satisfaction. *Current Opinion in Psychology*, 13, 96–106. Preuzeto s <https://scihub.st/https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.05.010>
72. Repetti, R. (1989). Effects of daily workload on subsequent behavior during marital interaction: The roles of social withdrawal and spouse support. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 651–659.
73. Repetti, R., Wang, S., i Saxbe, D. (2009). Bringing it all back home: How outside stressors shape families' everyday lives. *Current Directions in Psychological Science*, 18, 106–111.

74. Rusbult, C. E. (1980). Commitment and satisfaction in romantic association: A test of the investment model. *Journal of Experimental Social Psychology*, 16, 172–186.
75. Rusbult, C. E., Olsen, N., Davis, J. L. i Hannon, P. A. (2001). Commitment and relationship maintenance mechanisms. *Close romantic relationships: Maintenance and enhancement*, 87-113.
76. Rusu, P. P., Hilpert, P., Falconier, M. i Bodenmann, G. (2017). Economic strain and support in couple: The mediating role of positive emotions. *Stress and Health*, 34(2), 320-330.
77. Saini, M., Stoddart, K. P., Gibson, M., Morris, R., Barrett, D., Muskat, B., Nicholas, D., Rampton, G. i Zwaigenbaum, L. (2015). Couple relationship among parents of children and adolescents with autism spectrum disorder: findings from a scoping review of the literature, *Research in Autism Spectrum Disorders*, 17, 142-157.
78. Selye, H. A. (1975). Confusion and Controversy in the Stress Field. *Journal of Human Stress*, 1, 37-44. Preuzeto s <http://dx.doi.org/10.1080/0097840X.1975.9940406>
79. Simon, E. P. i Baxter, L. A. (1993). Attachment-style differences in relationship maintenance strategies. *Western Journal of Communication*, 57(4), 416–430.
80. Singer G. H. S. i Powers, L. E., (1993). Families, Disability & Empowerment: Active Coping Skills and Strategies for Family Interventions. *The Australian Journal of Rehabilitation Counselling*, 1(2), 146–146.
81. Sobsey, D. (2004). Marital stability and marital satisfaction in families of children with disabilities: Chicken or egg?. *Developmental Disabilities Bulletin*, 32 (1), 62-83.
82. Stabile M. i Allin S., (2012). The economic costs of childhood disability. *The Future of Children*, 22(1), 65-96.
83. Škreblin, A., (2017). *Psihološka prilagodba roditelja djece s teškoćama u razvoju*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
84. Šupe, S., Poljaković, Z., Kondić, Lj., Unušić, L. i Alvir, D. (2011). Neurološke osnove stresa i rizik razvoja moždanog udara. *Neurologia Croatica*. 60(1), 21-28. Preuzeto s <http://www.neurologiacroatia.com/hr/pdf/01-58-a3.pdf>
85. Tomaš, K., (2020). Podrška pri suočavanju sa stresom roditeljima djece s teškoćama. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet

86. Totović, K., (2020). *Doživljaju stresa i podrške roditelja djece s poremećajima spektra autizma*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
87. Trump, L. J., Novak, J. R., Anderson, J. R., Mendenhall, T. J., Johnson, M. D., Scheufler, A. C. i Robbins, D. C. (2018). Evaluative coping, emotional distress, and adherence in couples with type 2 diabetes. *Families, Systems, & Health*, 36(1), 87.
88. Turnbull, A. P. i Turnbull, H. R. (1990). *Families, professionals and exceptionality: A special partnership*. Columbus OH: Merrill Publishing
89. Van Cleave, J., Gortmaker, S. L., i Perrin, J. M. (2010). Dynamics of obesity and chronic health conditions among children and youth. *Journal of the American Medical Association*, 303(7), 623–630.
90. Vermulst, A., Kroes, G., De Meyer, R., Nguyen, L. i Veerman, J. W. (2015). *Handleiding OBVL*. Eburon Uitgeverij BV.
91. Vitale, S. A. i Falco, C. (2014). Children born prematurely: Risk of parental chronic sorrow. *Journal of Pediatric Nursing*, 29(3), 248–251.
92. Weigel, D. J. i Ballard-Reisch, D. (1999). The influence of marital duration on the use of relationship maintenance behaviors. *Communication Reports*, 12(2), 59–70.
93. Whiteman, S. D., McHale, S. M. i Crouter, A. C. (2007). Longitudinal changes in marital relationships: The role of offspring's pubertal development. *Journal of Marriage and Family*, 69, 1005-1020.
94. Wong, S. i Goodwin, R. (2009). Experiencing marital satisfaction across three cultures: A qualitative study. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26, 1011-1028.
95. Yucel, D. (2017). Work-family Balance and Marital Satisfaction: The Mediating Effect of Mental and Physical Health. *Society and Mental Health*, 7(3), 175–195.
96. Zucman, E. (1982). *Childhood Disability in the Family: Recognizing the Added Handicap*. New York: National Institute of Handicapped Research